

Recenzja

osiągnąć Pana dr Aleksandra Fieduty ubiegającego się o nadanie stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo

Wykonana na zlecenie Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 07.02. 2017

1. Najważniejsze fakty z życiorysu zawodowego

Dr Aleksandr Fieduta ukończył w roku 1986 studia rusycystyczne na Wydziale Filologii Rosyjskiej Grodzieńskiego Uniwersytetu Państwowego im. Janki Kupały (Białoruś) obroniwszy pracę dyplomową (magisterską) pt. *Problem czytelnika w poemacie A. S. Puszkina „Eugeniusz Oniegin”* (promotor dr. Igor Jegorow)

W roku 1997 Aleksandr Feduta obronił w Jeleckim Państwowym Instytucie Pedagogicznym (Rosja) rozprawę doktorską pt. *Problem czytelnika w świadomości twórczej A. S. Puszkina*, napisaną pod kierunkiem prof. dr hab. Władimira Fiodorowa.

Obecnie prowadzi działalność badawczą, dydaktyczną, popularyzatorską jako freelancer:

- od 2009 roku – jako redaktor białoruskiego almanachu biograficznego «Асоба і час» („Osoba i czas”), wydawanego w Mińsku (Białoruś), oraz współredaktor serii „Беларуская мемуарная бібліятэка” („Białoruska Biblioteka Wspomnień”), wydawanej w Mińsku (Białoruś);
- w latach 2011-2016 - wykładowca na Europejskim Uniwersytecie Humanistycznym w Wilnie (Litwa);
- w latach 2011-2016 - redaktor naukowego czasopisma «Перекрестки» („Skrzyżowania”) wydawanego przez Europejski Uniwersytet Humanistyczny w Wilnie (Litwa);
- od 2016 roku - redaktor naczelný wydawnictwa «Лімаріус» („Limarius”) w Mińsku (Białoruś).

2. Ocena dorobku naukowego

Za swoje największe naukowe osiągnięcie habilitant uznał monografię *«Кто б ни был ты, о мой читатель...»: Проблема читателя в литературе пушкинской эпохи*. Минск: Лимариус 2015. – 400 с. („*Kimkolwiek jesteś, czytelniku...*” *Problem czytelnika w literaturze epoki Puszkina*. Mińsk 2015. 400 s.). Zarówno powyższa monografia, jak wiele innych publikacji dr. Aleksandra Fieduty świadczą o tym, że przez ponad trzydzieści lat badał on przede wszystkim zagadnienie roli czytelnika w literackiej świadomości pisarzy pierwszej połowy XIX wieku, przy czym nie tylko rosyjskich, lecz również innych słowiańskich. Sam wybór tematu, jaki podjął w swoim studium monograficznym, zasługuje na uznanie, ma bowiem niekwestionowaną wartość. Po pierwsze, autor porusza aktualną, niezmiennie interesującą badaczy, nader istotną problematykę, podjętą jeszcze w końcu XIX w., do dziś aktualną we współczesnym literaturoznawstwie; po drugie, obiektem jego analizy jest ogromny materiał, który zgromadził, zaczerpnięty z twórczości m.in. takich rosyjskich pisarzy, poetów, krytyków, publicystów, dziennikarzy, jak Nikołaj Karamzin, Wasilij Żukowski, Jewgienij Boratyński, Paweł Katienin, Piotr Wiaziemski, Aleksandr Szyszkow, Fiodor Rostopczyn, Gawriił Gierakow, Piotr Szalikow, Władimir Wieniediktow, Faddiej Bulharyn, Józef Sękowski, Wissarion Bieliński, Aleksandr Orłow, Dmitrij Biegiczew, Aleksandr Bestużew. Najważniejszym wszakże badanym autorem tego okresu jest dla habilitanta Aleksandr Puszkina. W polu widzenia Aleksandra Fieduty znaleźli się również Ukraińcy Hryhorij Kwitka-Osnowianenka i Jewheni Hrebinka, Białorusin Wincent Dunin-Marcinkiewicz i Polak Józef Emanuel Przeclawski.

Monografia (400 stron) napisana w języku rosyjskim, składa się z Wprowadzenia, trzech rozdziałów, Zakończenia, Aneksu, Bibliografii (463 pozycji) oraz Indeksu osób.

Wprowadzenie zawiera przegląd literatury naukowej XX wieku, poświęconej problemowi czytelnika w procesie literackim i literackiej świadomości (m. in. Aleksandr Bieleckij, Michaił Bachtin, Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser, Manfred Neumann).

Wnikliwie przeanalizowawszy główne założenia teoretyczne i tendencje ujawnione przez uczonych w dość długotrwałym procesie studiów nad “czytelnikiem” Aleksandr Fieduta skupia następnie uwagę na *koncepcji czytelnika kształtującej się w świadomości autora* (I rzecz jasna, znajdującej odzwierciedlenie w tekście. Interesuje go zwłaszcza to, jak w tych lub innych epokach pisarze postrzegali czytelników, jak ten lub inny autor konstruował

świadomość swego czytelnika w procesie pracy nad tekstem, a także to, jak czytelnik postrzegał autora” (str. 20). To właśnie założenie ma w monografii dra Fieduty znaczenie priorytetowe. Postawiwszy przed sobą jako cel „opis szeregu typowych i okazjonalnych autorskich wizji czytelnika w literaturze epoki puszkiniowskiej” (str. 24) Aleksandr Fieduta konsekwentnie i skutecznie ten cel realizuje, prezentując w monografii najróżnorodniejsze sytuacje i formy wzajemnych relacji lub konfliktów między autorami czasów puszkiniowskich zależnie od ich spojrzenia na środowisko czytelników.

Ważna i moim zdaniem najbardziej interesująca jest część pierwsza monografii *От единства с читателем к конфликту с ним* (s. 28-194) (*Od tożsamości z czytelnikiem do konfliktu z nim*), w której zaprezentowana jest główna kolizja między pisarzem a czytelnikiem w epoce Puszkina. Aleksandr Fieduta zaczął badać problematykę relacji między pisarzem a czytelnikiem od wyjaśnienia stanowiska w tej kwestii Mikołaja Karamzina, co jest w pełni uzasadnione. Uprzednio jednak scharakteryzował postawę pisarza i czytelnika w epoce przedkaramzinowskiej, gdy literat występował w roli wyraziciela najwyższej prawdy, a literatura uchodziła za szczególną formę służby na rzecz państwa i gdy istniał wyraźny, jednoznaczny podział funkcji: pisarz to mentor, a czytelnik jest uczniem. „Rewolucja”, którą przeprowadził Karamzin, przekonuje nas Aleksandr Fieduta, polegała na swoistym zrównaniu praw czytelnika i pisarza. Jej skutkiem było nie tylko to, że od tej pory czytelnik mógł „wypowiadać się na temat pisarza i go krytykować”, lecz także z nim „rywalizować”, „wdawać się w konflikt”, a niekiedy występować również w roli autora, próbować własnych sił na poetyckiej niwie. Pisarz natomiast, po utracie czytelnika jako swego jedyne kolektywnego adresata, musiał wypracowywać rozmaite strategie oddziaływania na czytelnika, widząc w nim albo swego zwolennika, który „rozumie autora”, albo przeciwnika, który go „nie rozumie” (s. 348). Skutkiem tych strategii było wiele zabiegów taktycznych w relacjach między pisarzem a czytelnikiem; dr Fieduta zilustrował je przykładami z twórczości zarówno znanych jak i dawno zapomnianych autorów, pełen troski o pełnię obrazu i obiektywizm.

Dążąc nie tylko do ujawnienia różnic w sposobach oddziaływania pisarzy na czytelników, lecz również do typologizacji tych sposobów, Aleksandr Fieduta wyróżnia w charakterze dominujących dwie ich odmiany: *indukcyjną* i *dedukcyjną*. Pierwsza z nich polega na staraniach autorów, by poszerzyć czytelnicze audytorium (Karamzin, publicyści

1812 roku, Bułharyn, Polewoj, Sękowski, Bieliński), druga zaś - staraniach, by je zawęzić (Żukowski, Katienin, Wiaziemski, Boratyński)/

Ten lub inny typ postawy wobec czytelnika może dominować u autorów o całkiem różnych poziomach talentu, estetyki, wyznawanej ideologii, popularności lub wpływów. Np. dedukcyjne nastawienie na niewielki krąg przyjaciół Aleksandr Fieduta dostrzega u księcia Iwana Dołgorukowa, „jednego spośród publiczności, który nauczył się układać wiersze” (str. 62) a równocześnie u Wasilija Żukowskiego – najwybitniejszego poety tamtej epoki.

Przeanalizowawszy – w gruncie rzeczy po raz pierwszy - mało komu znany tom poezji księcia Dołgorukowa p.t. *Życie mojego serce...* Aleksandr Fieduta konstatuje, że domorosły poeta wyraźnie jest ukierunkowany na „ciasny krąg” swoich najbliższych przyjaciół (str. 51): lecz i analiza romantycznej liryki słynnego autora wiersza *To, czego wyrazić się nie da...* wykazuje to samo nastawienie na „intymny krąg przyjaciół” (str. 112). Przyczyny ukierunkowania na ograniczony krąg przyjaciół są u obu tych poetów skrajnie odmienne (dr Fieduta przebadał je starannie), lecz ukierunkowanie, jak się okazuje, jest identyczne. Dostrzegł także autor analogię postaw autorskich u takich literackich antagonistów jak Paweł Katienin i Piotr Wiaziemski (str. 129-147)

Oryginalne są obserwacje badacza na temat publicystyki rosyjskiej z 1812 roku. Obserwując czytelniczną recepcję różnorodnych gatunkowo tekstów – „od manifestu do anegdoty” (str. 63) Aleksandr Fieduta przebadał bogaty materiał i zaznaczył dominujące w nim tendencje. W szczególności skoncentrował uwagę na stratyfikacji audytorium czytelniczego w świadomości autora tekstów manifestów cesarskich Aleksandra Szyszkowa, a ponadto na monologizmie publicystyki autorskiej Fiodora Rostopczyna, na tożsamości strategii w publicystyce Siergieja Glinki i Gawriiła Gierakowa.

Równocześnie ujawnił genetyczne zakorzenienie koncepcji twórczości literackiej pisarzy-dekabrystów w publicystyce czasów Wojny Ojczyźnianej 1812 roku. Szczególne znaczenie w pierwszej części monografii ma rozdział końcowy, poświęcony Aleksandrowi Puszkiniowi (str. 148-194). Z poetą tym Aleksandr Fieduta wiąże proces kształtowania się nowych relacji (doświadczenie równoprawnego dialogu) między autorem a jego wyobrażonym/ realnym czytelnikiem.

W Części 2 *Журналистский период отношений автора и читателя* (Dziennikarski okres relacji między autorem a czytelnikiem) Aleksandr Fieduta skupia uwagę na koncepcjach pisarzy-dziennikarzy: z jednej strony są to Nikołaj Polewoj, Osip Sękowski,

Faddeję Bułharyn, z drugiej zaś Wissarion Bieliński. Jak wiadomo, ten wybitny krytyk rosyjski uznawał wpływ Polewoja na rozwój swojej profesjonalnej osobowości, natomiast Bułharyn i Sękowski jego zdaniem (a potem w mniemaniu historyków literatury) byli wyłącznie jego oponentami. Tymczasem autor monografii ujawnił podobieństwo koncepcji trzech wskazanych wyżej literatów z koncepcją „czytającej publiczności” Wissariona Bielińskiego.

Przebadawszy nową koncepcję relacji między autorem a czytelnikiem, którą zaproponował Bieliński, dr Fieduta doszedł do uzasadnionego wniosku, że mogła się ona pojawić wskutek zasadniczych zmian statusu twórczości literackiej, jaka nastąpiła u progu lat 40. XIX wieku. Literatura będąca uprzednio „faktem estetycznym”, stawała się „faktem życia społecznego” (str. 302), toteż widziano w niej „narzędzie ” oddziaływania na audytorium czytelnicze” i kierowania tym audytorium” (str. 303)

W Części 3. *Частные случаи авторской установки на читателя (Indywidualne przypadki autorskiego ukierunkowania na czytelnika)* szczególnie interesujące są obserwacje Aleksandra Fieduty o roli czytelnika w świadomości autorów ego-dokumentów. Badacz dowodzi przekonująco, że nawet taki intymny tekst jak dziennik, zakłada obecność w świadomości autorskiej „drugiego Ja” – czyli potencjalnego czytelnika (zresztą może być nim również sam autor). Ten ostatni wniosek dr Fieduta tłumaczy tym, że „Ja” autora piszącego dziennik i „Ja” autora , który czyta na nowo ten dziennik po jakimś czasie, nie są do końca identyczne. Ponieważ doświadczenia życiowe i estetyczne autora w okresie, jaki minął od czasu, gdy powstał dziennik, się zmieniają, rzecz jasna, zmienia się również spojrzenie na to, co zostało napisane. Ponadto w omawianym rozdziale postawiony został problem teleologii tekstu diarystycznego.

Zakończenie jest podsumowaniem wniosków, a także próbą naszkicowania dalszych perspektyw badawczych dla podjętego tematu. Autor prezentuje również nowe możliwości metodologiczne badań nad tym tematem. Robi to przekonująco, klarownie, tworząc wyrazistą konceptualnie propozycję instrumentarium badawczego.

Podsumowując, jestem zdania, że monografia Aleksandra Fieduty to samodzielne, wnikliwe studium badawcze o dużej wartości teoretycznej i historycznoliterackiej, a także metodologicznej.

3. Оцена актыўнасці badawczej, współpracy міжнародowej, dorobku popularyzatorskiego

Działalność naukowa Aleksandra Fieduty charakteryzuje się dużą aktywnością i nie mniejszą wydajnością. W kręgu jego zainteresowań badawczych oprócz problemu obecności czytelnika w świadomości literackiej autora w pierwszej połowie XIX wieku, są obecne również takie istotne zagadnienia jak rosyjsko-białorusko-polskie kontakty literackie pierwszej połowy XIX wieku oraz rosyjska literatura historyczna pierwszego trzydziestolecia XX wieku. Główne wyniki swej pracy badawczej przedstawił habilitant w trzech książkach – jest to mianowicie monografia autorska *Читатель в творческом сознании А.С. Пушкина* (в соавторстве с И. Егоровым). Минск 1999 (*Czytelnik w świadomości twórczej A.S. Puszkina* we współautorstwie z I. Jegorowem. Mińsk 1999), oraz dwie prace zbiorowe - *Письма прошедшего времени: Материалы к истории литературы и литературного быта Российской Империи*. Минск 2009 (*Listy czasów minionych: Materiały do historii literatury i codzienności literackiej Imperium Rosyjskiego*. Mińsk 2009), *Сюжеты и комментарии*. Вильнюс 2013 (*Motywy i komentarze*. Wilno 2013).

Dr Feduta przez wiele lat prowadził kwerendę w archiwach Rosji, Polski, Białorusi, Litwy niezbędną do studiów nad rosyjsko-polskimi kontaktami literackimi i do ich popularyzacji. Wynikiem tej benedyktyńskiej działalności stała się edycja sześciu książek z jego wstępnymi artykułami i komentarzami: 1. Булгарын Ф.В. Выбранае. Укладанне, прадмова, каментарый А. Фядуты. Мінск 2003; 2. «Вильна 1823 – 1824. Перекрестки памяти»: И. Лелевель. Новосильцов в Вильне. И.Н. Лобойко. Мои воспоминания / Сост. Федута А.И.; вступ. статьи и комментарии Лавриненц П.М., Рейтблат А.И., Федута А.И. Минск 2008; 3. Поляки в Петербурге в первой половине XIX века / Составление, подготовка текста воспоминаний О.А. Пржецлавского, предисловие и комментарии А.И. Федуты. Москва 2010; 4. Пшацлаўскі В. Калейдаскоп успамінаў. У 2 т. / Уклад., камент., імённым паказальнік А.І. Фядуты. Мінск 2012; 5. Маліноўскі М. Кніга ўспамінаў / Укладанне, прадмова, каментары і іменны паказальнік Фядута А.І. Мінск 2014; 6. Мураўёў М.М. Нататкі пра кіраванне Паўночна-Заходнім краем і пра падаўленне ў ім бунту / прадм., камент. Аляксандр Фядута. Мінск 2016. W celach popularyzacji twórczości młodych poetów białoruskich Aleksandr Fieduta (który sam również para się poezją) przygotował i wydał zbiór recenzji *Паэтычны аглядальнік. Партрэты і рэцэнзіі*. Мінск 2006.

Publikacje Aleksandra Fieduty wywołały szeroki oddźwięk w środowisku slawistycznym; oceniają je wysoko recenzenci z Rosji, Litwy, Łotwy, Estonii, Polski, Ukrainy, Izraela i Białorusi.

P. Aleksandr Fieduta w latach 2006-2016 uczestniczył w 53 międzynarodowych i regionalnych konferencjach naukowych, a także w seminariach i sesjach w Mińsku i wielu innych ośrodkach naukowych (jak Warszawa, Kraków, Białystok, Siedlce, Twier, Lipieck, Kursk Moskwa, Sankt-Petersburg, Wilno, Tallinn, Ryga, Daugavpils, Kijów). Tematy referatów, wygłoszonych na konferencjach oraz opublikowane artykuły świadczą, że dr Fieduta ma szerokie zainteresowania naukowe.

W latach 2009-2013 habilitant prowadził wykłady w ramach przedmiotu specjalistycznego „Technologie polityczne” dla studentów na Wydziale Nauk Politycznych i Społecznych Europejskiego Uniwersytetu Humanistycznego (Wilno).

W 2012 i 2014 roku był recenzentem rozpraw doktorskich.

4. Konkluzja

Po przeprowadzeniu szczegółowej analizy rozprawy habilitacyjnej oraz całokształtu dorobku naukowego oraz -popularyzatorskiego przedstawionego przez dr Aleksandra Fiedutę w postępowaniu habilitacyjnym, stwierdzam, że znacznie powiększył on swój dorobek po uzyskaniu stopnia doktora, wykazał się wysoką aktywnością naukową, a obecnie prowadzi intensywne, owocne badania naukowe.

Osiągnięcia naukowe dr Aleksandra Fieduty, będące przedmiotem niniejszej opinii, spełniają kryteria określone w paragrafie 16 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. *O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* przy ubieganiu się o stopień doktora habilitowanego, w dyscyplinie literaturoznawstwo.

Biorąc powyższe pod uwagę, wnoszę o dopuszczenie pana dr Aleksandra Fieduty do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego. Moim zdaniem zasługuje on w pełni na tytuł naukowy doktora habilitowanego.

Ludmiła Łucewicz